

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Горохової Тетяни Олександрівни

«Формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на засадах текстоцентричного підходу», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

У річищі формування й реалізації українськомовної стратегії в нашій державі постає багато проблем, одна з-поміж них – культуровідповідне й компетентне володіння державною мовою українцями, що є умовою самоідентифікації народу й запобіжником, який не дасть асимілюватися, «загубитися» в умовах глобалізації світу. На жаль, це не завжди розуміє владна еліта, у результаті відбувається розхитування основ нашої держави, що може призвести до самознищення народу. Аби цього не сталося, на викладачів української мови закладів усіх освітніх рівнів покладено велику місію – формувати патріотично налаштовану духовно багату мовну особистість, яка володіє кількома компетентностями. З огляду на сказане потреба розв'язання проблеми формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на засадах текстоцентризму, якій присвячено дисертацію Тетяни Олександрівни Горохової, є такою, що відповідає суспільним і освітнім запитам.

Власне кажучи, якщо лексика становить сукупність «цеглин» у «мовному домі», то граматики забезпечує структурно-смісловий лад у ньому. А для того, щоб мовний світ українців був не одноманітним і водночас зрозумілим кожному з них, необхідно мовцям володіти граматичною компетентністю.

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень

Дисертантка пов'язала предмет дослідження з одним із найскладніших

розділів навчального курсу сучасної української мови – граматиною. Трудність опанування граматики у виші майбутніми педагогами-словесниками полягає в тому, що вона має вивчатися не лише за системно-структурним, а й за функційно-стилістичним і комунікативно-діяльнісним принципами. Відповідно до концепції дисертантки допомогти реалізувати ці принципи в навчанні української мови може текстоцентричний підхід до формування граматичної компетентності студентів-філологів.

Про складність поставленої дисертанткою проблеми свідчить те, що, хоч проблемі методики навчання граматики української мови присвячено не один десяток науково-методичних праць (щоправда, переважно на рівні шкільної лінгводидактики – роботи Н. Б. Голуб, О. М. Горошкіної, Н. М. Дикої, Р. С. Дружененко, С. О. Карамана, О. В. Караман, С. А. Омельчука, С. Т. Яворської та ін.), однак граматична будова мовлення носіїв української мови часто не відповідає мовним нормам, а головне – у таких мовців не сформоване прагнення до мовної досконалості та відповідні ціннісні орієнтири, що є визначальними показниками мовної (зокрема граматичної) і мовленнєво-комунікативної компетентностей.

Потрібно зазначити, що лише поодинокі науково-методичні дослідження присвячені *граматичній компетентності* та проблемі формування її в майбутніх учителів української мови і літератури. У цьому контексті варто згадати дисертаційні праці з формування граматичної компетентності (щоправда, учнів) у процесі навчання української мови Т. І. Кушнір, О. В. Полінок та деяких інших дослідників.

Зазначене свідчить, що Т. О. Горохова взялася досліджувати важливу проблему, яка на сьогодні не розв'язана. Комплексного й системного дослідження питань формування граматичної компетентності в студентів-філологів у процесі навчання української мови на засадах текстоцентричного підходу поки що в українській лінгводидактиці немає. Тому актуальність теми опонованої дисертації не викликає сумнівів.

Важливість теми рецензованої дисертації підтверджується і зв'язком її з такими актуальними напрямками наукових досліджень, як формування мовної

особистості майбутнього вчителя-словесника, розроблення навчально-методичного забезпечення для реалізації компетентнісного підходу до навчання української мови. Добре, що дисертація узгоджується з темою науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти». Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 2 від 23.02.2013 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології НАПН України (протокол № 7 від 24.09.2013 року).

З огляду на зазначене можна стверджувати про своєчасність, соціальну й наукову значущість дослідження Т. О. Горохової.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз дисертації Тетяни Олександрівни Горохової дає підстави стверджувати, що наукові положення, які містяться в дослідженні, є достатньо обґрунтованими. У роботі чітко сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, визначено й використано достатню джерельну базу (список використаної літератури становить 318 позицій), що забезпечило системність і повноту студіювання досліджуваної проблеми. Вдало продумана структура рецензованої роботи відображає логіку дослідження на різних його етапах і послідовність розв'язання поставлених дисертанткою завдань.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в рецензованої кандидатській дисертації, високий. Теоретичною основою для ключових положень дисертації стали окремі ідеї, розроблені в наукових працях з мовознавства, психології, педагогіки, лінгводидактики. Схвальної оцінки заслуговує глибина теоретичного аналізу наукових праць, які виявилися засадничими для розв'язання проблеми формування граматичної компетентності в студентів-філологів у процесі навчання української мови з оперттям на текстоцентричний підхід.

Саме завдяки глибокому вивченню теоретико-методологічних засад

дослідження Т.О. Горохова змогла реалізувати п'ять основних дослідницьких завдань.

Для виконання *першого завдання* дисертантка на основі ретроспективного аналізу виділила лінгвістичні напрями, що стали підґрунтям для сучасної методики навчання граматики (логіко-граматичний, психологічний, елементарно-практичний, формально-граматичний, семантико-граматичний, структурно-семантичний комунікативно-діяльнісний і функційно-стилістичний). Аналіз цих напрямів дав змогу авторці узагальнити, що в сучасній лінгводидактиці синтезовано напрацювання науковців різних напрямів та історичних періодів, враховано позитивний досвід різних лінгвістичних шкіл у контексті особливостей навчання граматики, водночас лінгводидактика не лише оперує усталеними підходами до навчання граматики, а й виробляє нові, що відповідають новій філософії освіти. Дослідниця слушно вказує на нову філософію освіти (я б конкретизувала – мовної освіти), виділяє різні підходи в наукових студіях та педагогічній практиці (комунікативно-діяльнісний, функційно-стилістичний, особистісний, суб'єктно-діяльнісний, компетентнісний, когнітивно-комунікативний, синергетичний, контекстний, проблемний, текстоцентричний, системний, дослідницький, соціокультурний), що є, як ми розуміємо, ознакою нового часу, нового мислення (у нашому розгляді – лінгводидактичного) та свідчить, зокрема, про поліпарадигмальність сучасної (постнекласичної) науки.

Друге завдання дослідження розв'язано в підрозділах 1.2., 1.4. Для теоретичного осмислення досліджуваної проблеми, розуміння сутності досліджуваного предмета й розроблення авторської методики навчання Т.О.Горохова визначила низку базових понять («професійна компетентність», «компетентнісний підхід», «граматична одиниця», «граматична категорія», «граматичне значення», «граматична норма», «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «текстоцентричний підхід до навчання граматики майбутніх учителів української мови і літератури», «підхід», «напрямок»,

«лінгводидактичний напрям», «навчальний текст»), розглянула ці поняття у взаємозв'язках.

У роботі значну увагу приділено *текстоцентричному підходу* до навчання. Поняття «*текстоцентричний підхід до формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури*» потрактовано як дидактичну методологію, що ґрунтується на сприйманні, розпізнаванні, аналізі граматичних форм у тексті, а також на створенні завершених комунікативних витворів, висловлень в усній та писемній формах з урахуванням граматичних норм сучасної української літературної мови.

Відповідно до *третього завдання* на підставі вивчення науково-методичної літератури розкрито психолого-педагогічні засади формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури засобами текстоцентричного навчання. Дослідниця послідовно обґрунтувала, що результативність роботи з розвитку граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури залежить від урахування закономірностей навчання мови, загальнопедагогічних, лінгводидактичних, власне методичних принципів навчання граматики та добору найбільш ефективних методів і засобів навчання.

У дослідженні належним чином проаналізовано зміст навчально-методичного забезпечення процесу формування граматичної компетентності студентів філологічних спеціальностей. Аналіз показав, що в умовах автономізації сучасних вишів, спрямованих на підвищення якості мовної освіти, функціонує значна кількість альтернативних підручників, посібників, автори яких прагнуть зорієнтувати студентів на осмислення правил та особливостей граматичної будови української мови у зв'язку з іншими рівнями мовної системи. Водночас дослідниця послідовно доводить, що опрацювання граматичного матеріалу на якісно новому рівні потребує: 1) розширення діапазону самоосвітньої діяльності студентів на засадах текстоцентричного підходу в опрацюванні програмового матеріалу відповідних фахових курсів; 2) використання дидактичного потенціалу вправ і завдань проблемно-пошукового та дослідницького характеру в поєднанні з

мовленнєвим розвитком студентів; 3) упровадження електронних засобів навчання.

Нам імпонує, що в авторській концепції дисертантки простежується новий підхід до технології навчання граматики. Зокрема, ідеться про застосування ІКТ в процесі формування граматичної компетентності студентів-філологів. Відповідно Т. О. Горохова подає трьохаспектне бачення інформаційно-комунікаційних технологій, які, на її думку, є найбільш доцільними для реалізації текстоцентричного навчання граматики:

1) ІКТ як інформаційний ресурс (електронні посібники, підручники, вікі-енциклопедії, мультимедійні презентації);

2) ІКТ як форма організації навчання (відео-конференції, вебінари, круглі столи);

3) ІКТ як ресурс для висвітлення результатів навчальної діяльності та як засіб обміну інформацією між усіма суб'єктами навчальної діяльності (блоги, соціальні мережі, чати, форуми).

Відповідно до *четвертого завдання* дослідниця розробила *критерії* якості сформованості граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (*мотиваційно-ціннісний, гностичний, діяльнісний, особистісно-професійний*), які корелюються зі змістовими компонентами компетентності. За визначеними критеріями та їх показниками дисертантка схарактеризувала чотири рівні сформованості граматичної компетентності студентів-філологів.

У межах виконання *п'ятого завдання* Т. О. Горохова напрацювала авторську методику навчання граматики студентів-філологів з урахуванням *текстоцентричного, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, когнітивно-комунікативного підходів* до навчання української мови. У роботі докладно схарактеризовано систему вправ, що становить підґрунтя пропонованої методики – *когнітивні, конструктивні, комунікативно-творчі вправи*. В основі дидактичних засобів у цій методиці є навчальні тексти професійного спрямування, що створюють умови для опанування морфологічного і синтаксичного мовних рівнів та різних видів мовленнєвої

діяльності; для спостереження за функціонуванням граматичних одиниць у висловленні певного виду, стилю, жанру; для породження власного тексту з урахуванням граматичних норм української мови.

Особливе враження справляє в тексті дисертації опис педагогічного експерименту. Привабливим у роботі є те, що в експериментальній методиці окреме місце відведено ІКТ, що мають низку переваг порівняно з традиційним навчанням – осучаснюють навчальний процес: дають змогу долучати студентів до створення мультимедійних словників з використанням технологій Wiki (словник граматичних термінів, морфологічний словник), теле- та радіопередач із дотримання граматичних норм (серія телепередач «Говорімо правильно!»), до наповнення блогу центру культури української мови, створення банку текстів та інфографіки з актуальних питань граматики. Особливо відзначимо особистісну й професійну цінність наповнених студентами електронних ресурсів, які, з одного боку, підвищують мовно-мовленнєвий рівень майбутніх педагогів, а з іншого – можуть застосовуватися під час проходження педагогічної практики та в майбутній професійній діяльності.

Експериментальну методику апробовано в дослідно-експериментальному навчанні на базі п'яти закладів вищої освіти в різних регіонах України. Результати експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування граматичної компетентності в студентів-філологів на засадах текстоцентричного підходу, що є підставою для схвальної оцінки експериментальної частини дослідження, оскільки статистично підтверджено кількісну та якісну позитивну динаміку в рівнях сформованості граматичної компетентності студентів-філологів.

У кінці кожного розділу рецензованої дисертації подано змістовні висновки, що містять узагальнення відповідно до поетапного дослідження. Загальні висновки роботи впливають із тексту дисертації, лаконічні й обґрунтовані, що є результатом, зокрема, добре продуманого, спланованого та успішно проведеного педагогічного експерименту, який достатньо описаний у третьому розділі.

Оцінка новизни й достовірності досліджень

Наукова новизна кандидатської дисертації Т. О. Горохова простежується у формуванні концептуальних засад лінгводидактичного дослідження на базі вивчення наукових праць.

Найбільш суттєвими і важливими науковими здобутками, що характеризують новизну рецензованої праці, вважаємо такі: *вперше досліджено* сучасні тенденції розвитку методики навчання граматики в закладах освіти; *обґрунтовано* психолого-педагогічні основи формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на засадах текстоцентричного підходу; *уточнено* змістове наповнення понять «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «текстоцентричний підхід до навчання граматики майбутніх учителів української мови і літератури»; запропоновано методику діагностування рівнів сформованої граматичної компетентності студентів-філологів та описано характеристики високого, достатнього, середнього, низького рівнів за чотирма критеріями (*мотиваційно-ціннісний, гностичний, діяльнісний, особистісно-професійний*); запропоновано систему вправ і завдань для формування граматичної компетентності в студентів-філологів на засадах текстоцентризму; *розроблено* методику формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на основі текстоцентричного підходу.

Особливості розробленої системи експериментально-дослідного навчання свідчать про оригінальний та інноваційний підхід дисертантки до розв'язання поставленої проблеми.

Ключові положення дисертації успішно апробовані на міжнародних, всеукраїнських та міжрегіональних науково-практичних конференціях і достатньо висвітлені в наукових публікаціях авторки.

На основі сказаного робимо висновок, що Т. О. Горохова зреалізувала поставлені в дослідженні мету і основні завдання, водночас у ньому визначилися перспективи для подальшого студіювання порушеної проблеми. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Практичне значення отриманих результатів

У дисертації на основі вивчення теоретичних засад дослідження і власного практичного досвіду дослідниці запропоновано ефективну методику навчання граматики майбутніх учителів української мови і літератури з урахуванням текстоцентричного підходу, що сприяє формування граматичної компетентності як на аудиторних заняттях, так і в позааудиторній роботі. Викладачу української мови запропоновано конкретну систему вправ і завдань для формування граматичної компетентності студентів-філологів на засадах текстоцентризму. Отримані результати дослідження, основні його положення та висновки можуть використовуватися в освітньому процесі вищої школи для українськомовної підготовки студентів-філологів, під час розроблення програм навчальних дисциплін мовознавчого циклу, підручників, методичних посібників.

Дискусійні положення і зауваження

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, усе ж привертаємо увагу до окремих аспектів її, що потребують уточнення, пояснення чи коригування, як-от:

1. Перше міркування стосується теоретичних засад дослідження. У підрозділі 1.2. першого розділу «Сутнісні характеристики базових понять дослідження» дисертантка визначила й уточнила такі провідні поняття (щоправда, назвала їх дещо некоректно – дефініціями на с. 25): «професійна компетентність», «компетентнісний підхід», «граматична одиниця», «граматична категорія», «граматичне значення», «граматична норма», «граматична компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури», «текстоцентричний підхід до навчання граматики майбутніх учителів української мови і літератури», «підхід», «напрямок», «лінгводидактичний напрям», «навчальний текст». Хотілося б почути думку дисертантки, чому на першому місці зазначено *професійну компетентність*, адже в самій назві теми дисертації зазначено формування *граматичної компетентності* (а не *професійної*!). Маю сумніви щодо розгляду як *провідних* (тобто найважливіших, основних) в опонованому дослідженні таких понять: «підхід», «напрямок», «лінгводидактичний напрям», ці поняття можна було б

розглядати як суміжні. Натомість поряд із поняттям «граматичне значення» у вказаному переліку, на мою думку, логічно було б виділити й поняття «граматична форма», яке, до речі, авторка далі за текстом уточнює (на с.35).

Виникає також питання про доцільність витлумачувати *компетентність* як більш загальне поняття, а *компетенцію* як його компонент (у дисертації с.26-27), – відтак у роботі відповідні поняття взаємозамінюються (с.19, с.23). Натомість в «Енциклопедії освіти» (за ред. В. Кременя, 2008 р., с.408-409) виписано, що компетентність – це набута характеристика особистості, інтегрований результат, а компетенція – це відчужена від суб'єкта, наперед задана соціальна норма (вимога) до освітньої підготовки учня.

Впадає в око невиправдане паралельне використання в тексті дисертації таких форм, як *функційно-стилістичний підхід* і *функціонально-стилістичний підхід*, особливо в межах однієї сторінки (с. 21).

У роботі дисертантка акцентує на трьох складниках професійної компетентності вчителя-словесника: базових «компетенціях», загальнопедагогічних і предметних (с. 28-31). На мою думку, предметні компетентності більшою мірою співвідносяться із загальноосвітньою підготовкою в школі, а в навчанні студентів вишу варто послуговуватися замість *предметні компетентності* поняттям *фахові компетентності*, що є складниками професійної компетентності. Тоді чіткіше сприймалася б і думка, зазначена на с. 32, що мовна компетентність – складник комунікативної компетентності (поряд із мовленнєвою, прагматичною та *предметною* як умінням відтворювати у свідомості картину світу).

У межах граматичної компетентності авторка дисертації виділяє чотири компоненти – мотиваційний, гностичний, діяльнісний, особистісний (с.37). На мою думку, «гностичний» – це невдала заміна більш уживаної назви «когнітивний». В Академічному тлумачному словнику української мови значення слова «гностичний» витлумачується як таке, що стосується *гностицизму* – релігійно-філософської течії раннього християнства («Словник української мови»: в 11 томах. – Том 2, 1971. – С. 98.).

2. У дисертації належним чином описано результати ретроспективного

аналізу змісту навчально-методичного забезпечення курсу граматики для студентів філологічних спеціальностей, проте неповною мірою узагальнено цей аспект досвіду роботи викладачів української мови в закладах вищої освіти.

3. У підрозділі 3.1. третього розділу *«Мета й завдання дослідно-експериментального навчання»* в лінгводидактичній моделі формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури (табл. 3.2, с. 141) виділено лінгводидактичні підходи, а в дужках зазначено «способи діяльності». Виникає запитання до дисертантки: лінгводидактичні підходи – це способи діяльності чи все ж таки методологічні орієнтири?

4. Зазначимо, що в підрозділі 3.2. третього розділу *«Перебіг експериментально-дослідного навчання»* розглянуто особливості авторської методики та її впровадження. На жаль, у розділі описано пропоновану систему роботи переважно на матеріалі розділу «Морфологія» та подано неповний опис на матеріалі синтаксису. Для повного сприйняття пропонованої дослідницею методики формування граматичної компетентності студентів-філологів доцільно було б, на наш погляд, подати особливості експериментальної системи навчальної роботи й на матеріалі розділу «Синтаксис».

5. Розроблена в дисертації методика формування граматичної компетентності студентів-філологів на засадах текстоцентричного підходу до навчання української мови достатньо обґрунтована, а результати її впровадження цілком переконливі. Проте вважаємо, що в додатках варто було б подати зразки різних видів творчих робіт студентів (насамперед текстового характеру), які були напрацьовані під час експерименту.

6. Відзначаючи хороший мовний рівень тексту рецензованої дисертації, зауважуємо, що подекуди спостерігаються некоректно оформлені покликання на використані джерела, без вказівки на сторінку (с.14, 17, 18), трапляються поодинокі мовні помилки (с. 12, 18, 27) та технічні недогляди в оформленні списку літератури.

Висловлені міркування щодо дисертаційної роботи Т. О. Горохової не є принциповими, а тому не знецінюють значення цікавого дослідження, що є внеском у вітчизняну лінгводидактику.

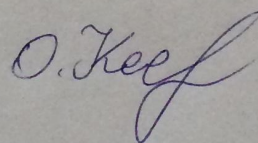
Загальний висновок

Дисертаційна робота Горохової Тетяни Олександрівни «Формування граматичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури на засадах текстоцентричного підходу» є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням актуальної лінгводидактичної проблеми.

За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 року та № 1159 від 30.12.2015 року), оформлена за вимогами наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 року «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України за №155/30023 від 03.02.2017 року. З огляду на сказане автор дисертації Горохова Тетяна Олександрівна цілком заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

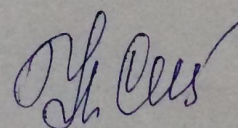
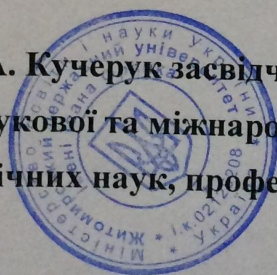
Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри світової літератури
та методик викладання філологічних
дисциплін Житомирського державного
університету імені І. Франка

О. А. Кучерук

Підпис О. А. Кучерук засвідчую:
проректор з наукової та міжнародної роботи,
доктор педагогічних наук, професор

Н. А. Сейко

20. 09. 2018 р.